

Lubomír Batka

BOŽJA BESEDA IN BESEDA ČLOVEKA LUTHROVA REFORMACIJSKA TEOLOGIJA BESEDE

Aprila 2021 bo minilo 500 let od Luthrovega nastopa pred cesarjem Karlom V. na državnem zboru v Wormsu. Luther svojega nauka ni preklical, kajti svojo vest je dojemal kot »ujetnico Božje besede«. Le če bi bil prepričan s »pričanji Svetega pisma« (*testimoniis scripturarum*) ali »jasnostjo razuma« (*ratione evidente*), bi bil pripravljen učiti drugače. Delati proti svoji »vesti« (*conscientia*) ni bilo ne varno ne prav (WA 7: 838.4–8).

Biti poslušen svoji vesti ni bila Luthrova originalna misel. Takšna drža je bila že trden del moralne teologije Tomaža Akvinskega (Wolf 1954, 189). Novo in omembe vredno v Luthrovem izreku je, da sta *Sveto pismo* in jasnostjo razuma povzdignjeni na najvišjo avtoriteto, ki oblikujeta odločevanje, delovanje in vest človeka (Mühlhaupt 1973, 76–82, Rogge 1971, 131–37). Ne želimo zapasti povelečevanju tega dogodka v smislu nekakšnega protestantskega zmagoslavja 19. stoletja. Naš cilj je opozoriti na temeljno teološko vprašanje, ki je bilo v ozadju Luthrove drža. Predvidevamo namreč, da bi Luther v tako napeti situaciji tudi svoj nauk preklical, če ne bi bil prepričan, da pri tem gre za osnovno biblično izročilo, ki vpliva na vest človeka in s tem tudi na odrešenje vernega kristjana. Da ni šlo samo za Luthrov subjektivno prepričanje, potrjuje tudi državnozbornsko prekletstvo. To je vsebovalo terminologijo, ki se je uporabljala za označevanje herezije: Luthrovi spisi in pridige so »proti sveti krščanski veri«, »nove«, »škodljive«, »napačne« in »proti cerkveni tradiciji« (Jørgensen 2014, 196).

Avtoriteta Pisma in avtoriteta razlagati Sveto pismo

Luther je k reformacijskim nazorom prišel na podlagi preučevanja *Biblije*. Nagibamo se k mnenju, da je reformacijsko odkritje utemeljeno z novim razumevanjem Božje besede. Luther je zapustil Avguštinovo razlikovanje med znakom/pomenom (*signum*) in stvarjo (*res*): *Sveto pismo* je znak (*litera, črka*), stvar je duhovni obseg (*spiritus*). Med svojim prvim predavanjem h knjigi psalmov *Dictata super Psalterium* (1513–1515) in drugim predavanjem h knjigi psalmov *Operationes in Psalmos* (1519–1521) je Luther opustil srednjeveško hermenevtiko štirih pomenov *Svetega pisma* (*quadriga*) (Ebeling 1971a, 1–68). Zahvaljujoč francoskemu humanistu J. F. Stapulenzisu je prišel k spoznanju, da je *sensus spiritualis* skrit v *sensus literalis* (Raeder 1983, 261).

Sensus spiritualis je Božja beseda. Ta se razodeva v dveh oblikah: kot zakon in evangelij (WA 7: 23.29–30). Zakon govori: »Počni to. Izogibaj se temu. To je tisto, kar od tebe pričakujem.« (WA 16: 367.19–20) Zakon v teološki uporabi (*usus theologicus*) vodi k milostljivemu Kristusu in njegovemu evangeliju, ki ga je mogoče sprejeti/razumeti samo z vero: »V človeški naravi je, da se upira. Človeška narava mora v luči Božjega zakona spoznati in občutiti svojo pokvarjenost in si prizadevati za pomoč Božje milosti v Kristusu« (WA DB 8: 24.16–19).

Evangelij govori o tem, kaj Bog dela za grešnega človeka. Oznanjevani evangelij (*viva vox evangelii*; WA 5: 537.17–18) je Božja obluba (*promissio*; WA 6: 516.30–33; Bayer 1989), ki kot učinkovita in delujoča beseda (*verbum efficax*; Ž 33:9; Iz 40:8; Ž 119:89; 2Tim 3, 15–17; 1Pt 1:25) tvori tisto, kar se oznanja in naznanja (v. Lüpke 2014, 147). V *Predavanju k pismu Galačanom* (1535) Luther govori o mogočnem Božjem delovanju, povezanem s preprosto besedo, ki jih pri oznanjanju duhovnika ljudje dojemajmo s čutili/občutki in razumom. Ta odnos je razložil na primeru kroga: pri pogledu na krog ljudje vidijo predvsem sredino kroga (*tantum centrum*). Vsak krog pa je obkrožen s svodom (*circumrefentiam*), ki pa je bistveno večji. Podobno tako tudi pri Božji besedi ljudje s čuti in z razumom dojemajo enostavno oznanjane besede duhovnika. Božji svod pa je neskončen, kar je seveda človeškemu razumu nedojemljivo.

Vpliv milostne obljube lahko doseže vsa področja človeškega življenja (WA 40.I: 596. 16–30).

Cilj Luthrove interpretacije duhovnega pomena *Svetega pisma* je bilo osvetliti Božji zakon in Kristusov evangelij, tako kot je to zajeto v knjigah *Nove* in tudi *Stare zaveze*. V predgovoru k *Novi zavezi* Luther izreka prepričanje, da je »samo en evangelij, kot je samo ena knjiga Nove zaveze, samo ena vera v Boga, ki (za)obljublja« (WA DB 6: 1.21–22; Körtner 2018, 58–80).

V tem kontekstu je evangelij več kot resničnost vsebine Božjega nauka ali izvir odrešujoče resnice in moralni nauk cerkve, ki ga določa cerkveno učiteljstvo. Evangelij je več kot oznanjevanje Jezusa Kristusa, zapisano v evangelijih ali ohranjeno v ustni tradiciji apostolov. Bistvo teološkega spora med Luthrom in nasprotniki je bil boj o avtoriteti Biblije v odnosu do avtoritete papeža. Že na disputaciji v Leipzigu (1519, Mattox 2019) je Luther pred Eckom argumentiral, da se lahko papež zmoti. Pri tem se je skliceval na cerkvene očete in koncile iz zgodovine cerkve, predvsem pa na *Sveto pismo*. Zato papeževa (in cerkvena) avtoriteta ne moreta biti nad *Svetim pismom*. Avtoriteta *Svetega pisma* je nad koncili in papežem (WA 59: 500.2083; WA 59: 508.2308; Heckel 2016, 106). Luther se je pri tem lahko naslanjal na Avgušтина, ki je v dopisovanju s Hieronimom zagovarjal, da so nezmotljivi samo kanonični spisi *Svetega pisma* (Delius 1984, 50). V letu 1520 je Luther objavil spis *An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*, ki je zelo hitro postal eden od njegovih najvplivnejših spisov nasploh. V njem je plemstvo prosil za prenovo cerkve v Nemčiji. S pomočjo prisposodbe treh zidov, ki jih je okrog sebe zgradilo papeštvo, je poimenoval tri oblasti, v katerih avtoriteta papeža ni nezmotljiva. »Prvi zid« je predstavljal papeževo željo po nadvladi nad posvetno oblastjo. Šlo je torej za vprašanje nadvlade nad civilno družbo. »Drugi zid« je predstavljal papežev monopol nad normativno razlago *Svetega pisma*. Tukaj je torej šlo za teološko vprašanje, ki se je nanašalo na izobraževalni del cerkve. »Tretji zid« je bilo povišanje papeža nad cerkveni koncil, šlo je za vprašanje vrhovne moči v cerkvi (WA 6: 406.21–407.3; Kaufmann 2014, 70–140).

Z vidika Rima je bil temeljni problem v tem, da so reformatorji doktrinalne odgovore oblikovali na podlagi interpretacije *Biblije* brez volje po podreditvi avtoritarnemu cerkvenemu učiteljstvu papeža (Keen 1997, 707). Te sporne točke z Luthrom se pojavljajo tudi v drugih disputih. Kritika kot Johannes Fisher v *Assertionis Lutheranae Confutatio* (1523) in Johannes Eck v *Enchiridion locorum communium adversus Lutherum et alios hostes ecclesiae* (1525), sta poudarjala, da privatne osebe nimajo pristojnosti za uradno razlago *Svetega pisma* (še najmanj pa osebe, ekskomunicirane iz cerkve, ki jim *Biblija* sploh ne pripada). Enako ne more biti pravilna razlaga tista, ki ne upošteva tradicije cerkvenih očetov. Seveda so se ta mnenja pojavila tudi v (težkih) pogovorih glede razumevanja pojma »tradicije« na koncilu v Tridentu leta 1546 (Mütel 2017, 29–51; Spehr 2010, 173–74). Spor glede pravice do avtoritativne (pravilne in zavezujoče) razlage *Biblije* je do dandanes nezaključen spor med dojemanjem nauka papeževe nezmotljivosti in reformacijskim splošnim duhovništvom (pr. DH 1507 a WA 42: 334.12).

V tem kontekstu je potrebno videti tudi kritiko na račun Luthrovega prevajalskega udejevanja s strani njegovih nasprotnikov in Luthrovo obrambo v spisih *Vom Dolmetschen und Fürbitte der Heiligen* (1530) (WA 30.II: 632–646) in *Sumarien ueber die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens* (1531–1533). Tukaj prav tako ni šlo za kritiziranje tehnike prevajanja, ali prevode posameznih odstavkov, ali za kritiko prevoda Rim. 3,28 v nemščino, ki ga je Luther zavedno dopolnil s besedo *solum*. Prav tako ni šlo za učenje o opravičenju samo po veri (*alleyn durch den glawben*). Cilj dvomljenja v Luthrovo prevajalsko prakso je bila diskreditacija Luthrove svobode, da se postavi nad cerkveno učiteljstvo. Cilj Luthrovih besed – »So zdravniki? Tudi jaz sem. So izobraženci? Tudi jaz sem. So duhovniki? Tudi jaz sem. So tisti, ki disputirajo? Tudi jaz sem. So filozofi? Tudi jaz sem. So dialektiki? Tudi jaz sem. So učitelji? Tudi jaz sem. Pišejo knjige? Tudi jaz jih. [...]« (WA 38: 9–17) – ni obvarovanje njegove učiteljske kvalificiranosti. Luthrova namera je poudariti, da ti vidiki niso vezani na papeževo cerkveno učiteljstvo.

Kot smo že omenili, je ob Luthrov nauk o splošnem duhovništvu, da mora biti vsak kristjan sposoben ne samo učenja, ampak tudi razlage

Biblije, trčilo prepričanje, da je samo cerkev tista, ki lahko razlaga *Sveto pismo*. Luther ni soglašal s prepričanjem, da lahko *Biblija* v rokah ne-teologa povzroči škodo, ampak je predvideval, da skozi vero (*De libertate christiana*) in krst (*An den christlichen Adel*) kristjan vstopa v »veselo spremembo« (*comertium mirabile, fröhlicher Wechsel*) s Kristusom in tako postane duhovnik.

S stališča reformatorjev je za nastanek vere neizbežen evangelij. Tega je mogoče spoznati v *Svetem pismu*. Pomembno je, da ga interpretiramo tako, da je iz njega mogoče razbrati, da je vsak posameznik poklican v oznanjanje (*vocatio*). Da pa je lahko evangelij oznanjan, je potrebno, da se besedilo *Biblije* prevede v ljudem razumljiv jezik. Prevajalsko udejstvovanje reformatorjev, pa naj si bo to v Wittenbergu ali v Sloveniji, v sebi združuje tudi humanistične ideale o povratku k izviru (*ad fontes*), predvsem pa teološko prepričanje. Enaka motivacija je bila tudi pri zavzemanju za reformo (evangeličanskega) izobraževanja v šolah (Kerševan 2019, 193–203). Cilji reformacijskega izobraževanja so trije: jezik (*linguae*), svobodna umetnost (*artes*) in *pietas* (življenje v veri), in to za fante in dekleta (Ebeling 1971b, 150–83).

Večina Luthrovega teološkega udejstvovanja je bila razlaga *Biblije*. 21. oktobra 1512 je bil Luther povabljen na univerzo v Wittenberg in postal je profesor *Biblije* (*lectura in Biblia*). To je tudi ostal do konca življenja. Nelahko je bilo tudi prevajalsko delo. Prevod *Nove zaveze* je začel v Wartburgu. Po vrnitvi v Wittenberg marca 1522 ga je nadaljeval skupaj s humanistom Melanchthonom, ki je odlično obvladal klasične jezike. 21. septembra 1522 je bil natisnjen nemški prevod *Nove zaveze*, ki so ga imenovali tudi *Septembertestament*. Prevod *Stare zaveze* je potekal počasneje in po delih, a tudi ta je bil uspešno zaključen. Celotna *Biblija* v nemškem jeziku je izšla leta 1534 pod imenom *Biblia, das ist die ganze Heilige Schrift deutsch*. Pri tem ne smemo pozabiti, da so Luthru pomagali *collegium biblicum* in sodelavci Filip Melanchthon, hebraistik Mathäus Aurogallus, Caspar Cruciger, Justus Jonas ter Johannes Bugenhagen (Burger 2014, 482; WA 30.II: 636.18–20).

Leta 1522 je Luther izdal tudi predgovore k *Novi zavezi* kot celoti kakor tudi k posameznim pismom, in sicer od *Pisma Rimljanom* pa vse

do *Razodetja*. Podobno je nadaljeval tudi pri kanoničnih in apokrifnih knjigah *Stare zaveze* (WA 7: 315.28–38; Mütel 2017, 225–29). Predgovori, ki so služili bralcu v pomoč, so vsebovali povzetek bibličnih knjig in razlago glavnih bibličnih pojmov. Dragocen je bil predvsem predgovor k knjigi *Psalmov*. Ta »mala Biblija« je med starozaveznimi – pa tudi novozaveznimi – knjigami pri Luthru veljala za eno od najpriljubljenejših. *Knjiga Psalmov* ni veljala samo za molitvenik in pastoralno knjigo, temveč tudi za izobraževalno knjigo, ki je bila polna preroškosti o Jezusu Kristusu (Batka 2015, 27–87). Ni mogoče ne omeniti predgovora k *Pismu Rimljanom*, kjer je posebno pozornost namenil evangeliju, zakonu, njunemu odnosu in uporabnosti v življenju vernika in cerkve. Zelo visoko je Luthrove predgovore vrednotil Heinrich Bornkamm, ko zapiše, da so »bistvo njegove celotne teologije« (Bornkamm 1989, 11) in temeljijo na »poslanstvu Biblije in bralca« (Bornkamm 1989, 15).

Sveto pismo, evangelij in Kristus

Luther je *Sveto pismo* dojemal kot pričevanje Božje resnice. Avtoriteta *Svetega pisma* izhaja preko Svetega Duha od Boga. Potrebno se je zavedati, da je proces nastajanja *Svetega pisma* kot normativnega besedila z današnjega vidika kompleksen problem, ki ga na tem mestu ni mogoče obravnavati (Pokorný 2018, 169; Benka 2019, 36–42; Prostredník 2017, 28–34). Tu nas predvsem zanima Luthrov odnos do *Svetega pisma*, evangelija in Kristusa. Lahko rečemo, da je po Luthru izvor evangelija (delujoče Božje besede) Kristus, evangelij pa središče *Svetega pisma*. Kristus je tudi predmet in vsebina *Svetega pisma*. To pa ima načelne teološke implikacije: na eni strani svobodo razlagalca nad črko/besedo *Pisma*, na drugi pa brezkompromisno odvisnost razlagalca od Duha *Svetega pisma*. Nobeno preroštvo in pričevanje o Kristusu ni nastalo brez moči Svetega Duha (2Pt 1, 21)¹, kar za Luthra pomeni, da je avtor *Svetega pisma* Sveti

1 Omembe vreden je prevod 2 Pt 1,20 v slovaškem jeziku. Evangeličanski prevod pravi: »Uvedomte si predovšetkým, že ani jedno prorocstvo Písma nepripúšťa samovoľný výklad.« Katoliški in ekumenski prevod prevajata: »Predovšetkým však

Duh: »Svetega Duha ni mogoče najti tako prisotnega in dejavnega nikjer drugje, kot v njegovih lastnih svetih pismih, ki jih je napisal« (WA 7: 97.2–3). To pomeni, da je razum pri razlagi *Svetega pisma* potreben in koristen, nikoli pa ne more biti gospodar na *Svetim pismom*. Tudi Sveti Duh uporablja jezik in logiko, ima pa svojo slovnico (*suam grammaticam*) (WA 39.II: 104.24; WA 10.1.1: 181.7–14; Bayer 1994, 123–26). Da razumemo *Sveto pismo*, ni dovolj, da se naučimo slovnico zapisanega besedila (*litera*). Enako pomembno je poznati jezik Svetega Duha, torej razumeti razlago bibličnih odlomkov: razumeti Besedo v besedah ali pa črke v Duhu. Ampak tudi po tistem, ko se teolog nauči razumeti *Sveto pismo* z vidika slovnice in teologije, še vedno potrebuje pomoč Duha, da bi lahko spoznano vsebino povedal na preprost in sodoben način, tako da bi jo ljudje jasno in zagotovo razumeli (Hinlicky 2007, 146). V *Operationes* (1519) se je Luther izrazil, da »beseda mora slediti stvari in črka duhu« (WA 5: 634.15–16).

Če bi povedano strnili, iz tega izhaja, da je teološki način obravnavanje *Svetega pisma* njegova razlaga. Evangeličanski način obravnavanja *Svetega pisma* je osredotočanje pri razlagi na Kristusa. Z današnjega vidika bi lahko rekli, da je v ozadju debate o zgodovinskem Jezusu in Kristusu vere podobno vprašanje. Brez zgodovinskega Jezusa ne bi bilo *Nove zaveze* in brez vere v Božjega Kristusa ne bi bilo novozaveznega kanona. To zgodnjekrščansko osredotočenost na eno osebo je mogoče zaznati tudi v Luthrovem eksegetičnem principu: kaj se ukvarja s Kristusom (*was Christum treibet*). Najdemo ga v Luthrovem predgovoru k epistolam apostolov Jakoba in Juda: »Resnični preizkusni kamen za vrednotenje vseh knjig je iskanje odgovora, ali se ukvarjajo s Kristusom, ali ne.« (WA DB 7: 384.3–6) Začetke tega načina bi lahko našli že v *Dictata* (1513–1515). Luther je v prispodobah razbijal »debelo lupino besedil« tako, da jih je »kot skalo metal v Kristusa«, da bi tako prišel do najslajšega jedra (WA 3: 12.32–35; Ebeling 1991, 281). Kristus kot av-

vedzte, že nijaké prorocstvo v Písme nepripúšťa súkromný výklad.« Očitno torej je, da besedo »súkromný (zaseben)« lahko razumemo v kontekstu odločitve Tridentskega koncila, ki brez soglasja cerkvenega učiteljstva odklanja neavtorizirano razlago Pisma.

toriteta, ki je nad besedilom, daje v iskanju pomena zapisanih črk razlagalcu svobodo. Kristus kot norma sili razlagalca, da ne opusti zapisanega v bibličnem kanonu (Pokorný 2018, 176).

Za Luthra je predmet in vsebina *Svetega pisma* Kristus. Nazorno to lahko vidimo v Luthrovem vprašanju, ki ga je naslovil na Erazma v spisu *De servo arbitrio* (1525): »Kaj drugega najdeš v Svetem pismu, če iz njega odstraniš Kristusa?« (WA 18: 606.29) Ko Luther stoji pred cesarjem v Wormsu, je v svoji vesti vezan na Kristusa in ravno zato do te mere tudi na knjigo, ki o njem priča (WA BR 2: 317.105–117). Kako bistvena je za Luthra ta predpostavka, je možno videti v *Disputu k promociji H. Wellera in N. Medlera* (1535). V 49. tezi Luther pogumno izpoveduje: »Ker so naši nasprotniki gnali Sveto pismo stran od Kristusa, mi ženemo Kristusa nazaj proti Svetemu pismu« (WA 39.I: 47.19–21), kar je vodilo na primer k ocenitvi Jakobovega pisma za »slamnato epistolo« (*stroherne Epistel*). Takšen svoboden odnos do spisov in avtorjev znotraj *Stare in Nove zaveze*, ne izhaja iz Luthrove teološke svobode, ampak iz usmerjenosti na Kristusa: »Tisto, kar ne uči o Kristusu, v bistvu ni biblično, tudi če izhaja od apostolov; kar pa na pravičen način uči o Kristusu in ga tudi slavi, je apostolsko, tudi če to izhaja od Pilata ali Jude.« (WA DB 7: 384.29–32)

Retrospektivno je potrebno prikazati, da je Luthrovo vztrajanje na Duhu *Svetega pisma*, ki »žene k Kristusu«, istočasno povezano s »črko Biblije«, in to v njenem preprostem in zgodovinskem dojemanju (WA 5: 27.8, por. 2K 3, 6). Pred črko se ni mogoče ustaviti, potrebno je vdreti v njeno bistvo in Duh ni izven te črke: »Duh mora priti iz črke. Duh je v skrit v črki.« (Ebeling 1964, 106; Por. WA 7: 98.40–99.2) To je pomembno tudi z vidika nadaljnjega razvoja reformacije. Od leta 1525 se je Luther čedalje bolj ukvarjal s t. i. *zanesenjaki* (*Schwärmer*). Takšno poimenovanje je v Nemčiji in izven njenih meja postalo *terminus technicus* za prepričanje, da delovanje Svetega Duha ni vezano na črko *Svetega pisma*, da za nenavadno, neposredno razodetje ali poklicanje k preroškosti obstajajo drugi prostori. S tem pojmom je lahko Luther označil vse tiste, ki so vztrajali, da je resnica izven *Svetega pisma*, torej v nekakšni notranji besedi (*verbum internum*). Iz tega razloga Luther ponovno poudarja

pomembnost zunanje besede (*verbum externum*) in oznanjevanja bibličnega besedila (Beutel 1998, 66–103).

Srednja pot med edino pravo razlago *Biblije* s strani papeža na eni strani in pravo razlago *Biblije* vsakega švermerja ostaja razlaga, eksegeza in interpretacija bibličnega besedila. Vsi se lahko motijo, papež, švermerji in tudi Luther. Zato velja, da zadnje besede pri določanju končne avtoritete avtoritativnega pomena besedila nima razlagatelj, temveč Sveto pismo samo. Že leta 1521 v spisu *Assertio omnium articulorum M. Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum* je Luther uvedel princip: »scriptura sacra sui ipsius intepres« (Sveto pismo razlaga samega sebe; WA 7: 97.20; Mostert 1979, 60–96).

Ta hermenevtični princip pomeni, da je potrebno postopati od jasno razumljivih besedil k manj jasnim besedilom. Orodje za iskanje pomena je človekov razum, ki uporablja orodja za eksegezo (*claritas ex*: sintaksa, jezikovni vidik, slovnična razlaga), in Sveti Duh, ki razlagalca inspirira, da odkriva evangelij o Kristusu (*claritas interna*: Sveti Duh, inspiracija) (WA 7: 317.1–24; WA 18: 609.4). Za razliko od tridentskega koncila, po katerem tradicija dopolnjuje evangelij tudi vsebinsko in ne le kot interpretativni okvir, je nasprotno Luther vztrajal pri tem, da *Sveto pismo* vsebuje v zadostni meri vse, kar je potrebno za odrešenje (*sufficientia scripturae*). Zunanja razumljivost *Svetega pisma* je predpogoj za njeno notranjo jasnost in zadostnost: »Sveto pismo je samo v sebi najbolj gotovo, najlažje razumljivo, jasno, razlaga samo sebe in je osnova za vse trditve ljudi, ki jih sodi ali odrešuje« (WA7: 97.21–24; poglej celotno razpravo WA 7: 97.19–35). Kako pa se nanašata poudarka, da »Sveto pismo razlaga samo sebe« in Luthrova svoboda »gnati Kristusa proti Svetemu pismu« na avtoriteto *Svetega pisma*? Ne nasprotuje tukaj Luther principu »samo Sveto pismo«?

Sola scriptura

Za boljšo ilustracijo problema lahko navedemo pogosto uporabljena in priljubljena tri načela: »samo po milosti«, »samo zaradi Kristusovih

zaslug«, »samo z vero«. V protestantskem okolju ta načela veljajo za skupek reformacijske teologije (Körtner 2017, 417–35).

Gre za biblične nazore, ki izhajajo iz Rim 3, 21–22. V grškem besedilu se *sola* ne nahaja. Izhaja namreč iz Pavlovih (in Luthrovih) nazorov. Po drugi strani pa iz jezikoslovnih razlogov Luther prevoda Rim 5,1 in Rim 1,17 ni dopolnil. S tem, ko je nemški prevod Rim 3,28 dopolnil z besedo »samo«, je šlo za jezikoslovni premislek prevajalca, kajti izključnost in ekskluzivnost nečesa se v nemškem jeziku pogosto izražata z besedo »samo« (*allein*). Smisel Pavlovih izrekov je: samo z vero in brez dobrih del (Bluhm 1984). V bistvu je dopolnitev *sola* v prevodu Rim 3,28 proti načelu principa *sola scriptura*. Ampak z Luthrovega vidika sovpada s kontekstom tistega, kar Pavel misli (*sensus spiritualis*). Zato si je dovolil nemški prevod dopolniti z besedo, ki je v izvirnem besedilu ni bilo (*sensus literalis*). V nemškem prevodu Luthrov *sola fide* dobiva natančen smisel šele, če je ohranjeno razlikovanje med zakonom in evangelijem: človek doseže odrešenje samo z zaupanjem v oznanjeni evangelij, ko veruje, da Kristusovo delo velja *pro me, pro nobis* (WA 39. I: 45.33–34), in ne s poslušnostjo zakonu. Potrebno je jasno razlikovanje med verami, ker vsaka vera ni vera. V svojih tezah k Rim 3,28 *De fide* (1535) Luther jasno razlikuje med »pravo vero« (*vera fides*), ki človeka opraviči pred Bogom, in drugimi oblikami ver, o katerih Pavel ni vedel ničesar: »[fides] acquisita, infusa, informi, formata, explicita, implicita, generalia, specialia [...]« (WA 39.I: 45.11–13).

Podobno je potrebno razlikovati, ko gre za izrek *sola scriptura*. Kontekst pojavitve pomenskega (ne dobesebnega) smisla *sola scriptura* je bil v okviru leipziške disputacije spor glede obvezujoče avtoritete pri razlagi *Svetega pisma*. Luther je z besedami »Božja beseda je nad vsako ljudsko besedo« (WA 2: 236.33–34) nasprotoval Ecku. V tem kontekstu ta izključujoči del lahko razumemo kot »Božja beseda v *Svetem pismu* in ne papeževo cerkveno učiteljstvo«. V kontekstu, da se *Sveto pismo* razlaga s *Svetim pismom*, se v *Assertionis Lutheranae Confutatio* (*solam scripturam regnare* WA 7: 98.40) pojavi *sola scriptura*. »Samo s *Svetim pismom*« dobiva 50 let kasneje v povezavi z luteransko orto-

doksijo drugačen pomen. Evangeličansko učenje se je distanciralo od odločitve tridentskega koncila, da je za Božje razodetje poleg *Pisma* pomembna cerkvena tradicija v ustni ali pisni obliki. Reformacijski teologi so poudarjali: »samo s Svetim pismom in brez tradicije« (Baur 1993, 46–113). Ponovno vidimo, da je potrebno razlikovati. Nanašanje zgolj na *sola scriptura* še zdaleč ne pomeni, da izražamo bistvo reformacijske teologije. Brez razlikovanja Božje besede kot zakona in evangelija lahko *sola scriptura* postane orodje fundamentalizma, ki dobesedno sloni na zapisanem besedilu. Poudarjanje Božje besede brez zasidranosti v *Svetem pismu* pa po drugi strani lahko postane orodje spiritualizma, ki svojevöljno ravna s Duhom *Svetega pisma*.

Kakšno je Luthrovo stališče do *Svetega pisma*, je izraženo v citatu *Operationes in Psalmos* (1519), kjer v epilogu 21. psalma zapiše: »Sveto pismo je kakor reka, katero jagnje prebrodi, slon pa jo mora preplavati« (Luther citira Gregorja Nacijánskega, WA 5: 598,3–4). Če se ima nekdo za velikega v teologiji, lahko razumevanje »pravega« smisla *Svetega pisma* postane zelo zahtevno. Pomemben je torej pastoralni vidik. Ljudje preproste vere v *Svetem pismu* najdejo osvežilno potešitev. Povedano drugače, z vidika reformatorjev najde človek resnično osvežilno potešitev le pri izviru. Zato od *ad fontes* k *sola scriptura*.

Evangelij je živa beseda, katere medij oznanjevanja so besede z vsemi neverjetnimi oblikami izražanja. Luther ta vidik evangelija (*viva vox*) ilustrira v *Predgovoru k Novi zavezi* (1522). O veselju Izraelcev, ki je izbruhnilo, ko so slišali o Davidovi zmagi nad Goljatom, govori: »Evangelij je grška beseda in po nemško pomeni: dobra vest, dobro sporočilo, dobra novica, dobro oznanilo, o katerem pojemo, govorimo in iz česa se veselimo.« (WA DB 6: 1.23–25) Lahko bi torej rekli, da je »živost« glasu evangelija izražena v tem, kar pri poslušalcih izzove petje, veselje, pogum spregovoriti o tem daru drugim ljudem. Pri Luthru, na primer, je bilo tako, ko je 17. in 18. aprila 1521 stal pred cesarjem Karlom V. in vsemi državniki na zboru v Wormsu.

Zaključek

Cerkev, ki se naslanja na reformacijsko izročilo, se mora truditi za močno izražanje svoje utemeljenosti v evangeliju. Zaradi vseh napak in polomij, ki jih je naredila v preteklosti, nima nobenega razloga za lastno slavo in samopostavljanje nad druge cerkve. Toda v veri v Kristusa in z resnim prizadevanjem po oznanjanju zakona in evangelija bo pomemben glas v ekumenski skupnosti cerkva tudi danes. Razlikovanje zakona in evangelija ima velik pomen v duhovni razlagi *Biblije*, seveda tudi za evangeličansko socialno in individualno etiko, česar pa v tem članku ni mogoče obravnavati (prim. Oberdorfer 1983, 31–44). Razlikovanje med zakonom in evangelijem vedno znova terja nove napore, zato ker prava teološka modrost ostaja: »Tisti, ki ve razlikovati zakon in evangelij, je teolog.« (WA 40.I: 207.17–18; Klän 2018, 271–274)

VIRI IN LITERATURA

- Batka, Lubomír. 2015. *Nebeské štebotanie: Žalmy ako slovo Božie v Lutherových výkladoch 1519–1530*. Praga: Lutherova spoločnosť.
- Baur, Jörg. 1993. *Luther und seine klassischen Erben*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Bayer, Oswald. 1989. *Promissio*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- . 1994. *Theologie*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Benka, Dávid. 2019. »Luther, 'Sola scriptura' a Písmo – vtedy a dnes.« V *Luther včera – dnes*, ur. Lubomír Batka in Pavel-Andrei Prihracki, 24–46. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Beutel, Albrecht. 2018. *Protestantische Konkretionen: Studien zur Kirchengeschichte*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Bluhm, Heinz. 1984. *Martin Luther Creative Translator*. St. Louis, MO: Concordia Publishing House.
- Bornkamm, Heinrich. 1989. *Luthers Vorreden zur Bibel*. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht.
- Burger, Christoph. 2041. »Luther's Thought took Shape in Translation of Scripture and Hymns.« V *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*, ur. Robert Kolb, Irene Dingel in Lubomír Batka, 481–88. Oxford: Oxford University Press.

- Delius, Hans-Ulrich. 1984. *Augustin als Quelle Luthers*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Denzinger, Heinrich, ur. 2017. *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. Izd. Peter Hünermann. 45. izdaja. Freiburg: Herder.
- Ebeling, Gerhard. 1964. *Luther: Einführung in sein Denken*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- . 1971a. *Lutherstudien 1*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- . 1971b. *Einführung in theologische Sprachlehre*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- . 1991. *Evangelische Evangelienauslegung: Eine Untersuchung zu Luthers Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Heckel, Martin. 2016. *Martin Luthers Reformation und das Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Hinlicky, Paul. 2007. »Luther's Anti-Docetism in the Disputatio de divinitate et humanitate Christi (1540).« V *Creator est Creatura*, ur. Oswald Bayer in Benjamin Glede, 139–85. Berlin: De Gruyter.
- Jörgensen, Bent. 2014. *Konfessionelle Selbst- und Fremdbezeichnungen: Zur Terminologie der Religionsparteien im 16. Jahrhundert*. Oldenbourg: De Gruyter.
- Kaufmann, Thomas. 2014. *An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Keen, Ralph. 1997. »The Fathers in Counter-Reformation Theology in the Pre-Tridentine Period.« V *The Reception of the Church Fathers in the West: From Carolingians to the Maurists 1–2*, ur. Irena Backus, 701–43. Leiden: Brill.
- Kerševan, Marko. 2019. »Luther in Melanchthon o šoli, učitelju in izobraževanju.« *Stati inu obstati* 15 (29): 193–203.
- Klän, Werner. 2018. »God's Word is the Place Where God Dwells.« V *From Wittenberg to the World: Essays on the Reformation and its Legacy in Honor of Robert Kolb*, ur. Charles Arand, Erik Herrmann in Daniel Mattson, 263–90. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht.
- Kolb, Robert. 2016. *Martin Luther and the Enduring word of God: The Wittenberg School and Its Scripture-Centered Proclamation*. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- Körtner, Ulrich. 2017. »Eksluzivna vera – štirikratni 'samo' reformatorske teologije.« *Stati inu obstati* 13 (26): 417–35.
- . 2018. *Luthers Provokation für die Gegenwart: Christsein, Bibel, Politik*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- Luther, D. Martin. 1883–2009. *Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger. [WA] [WA DB – Deutsche Bibel] [WA BR – Briefe].
- Lüpke, Johannes von. 2014. »Luther's Use of Language.« V *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*, ur. Robert Kolb, Irene Dingel in Lubomír Batka, 143–55. Oxford: Oxford University Press.

- Mattox, Mickey, Richard Serina in Jonathan Mumme. 2019. *Luther at Leipzig: Martin Luther, the Leipzig Debate, and the Sixteenth-Century Reformations*. Leiden: Brill
- Mostert, Walter. 1979. »Scriptura sacra sui ipsius interpres.« *Lutherjahrbuch* 46: 60–96.
- Mühlhaupt, Erwin. 1973. »Schrift, Vernunft, Gewissen – Die Parole von Worms.« *V Luther in Worms: 1521–1971; Ansprachen, Vorträge, Predigten und Berichte zum 450-Jahrgedenken*, ur. Fritz Reuter, 76–82. Worms: Stadtarchiv.
- Mütel, Mathias. 2017. *Mit den Kirchenvätern gegen Martin Luther? Die Debatten um Tradition und auctoritas patrum auf dem Konzil von Trient*. Paderborn: Schöningh.
- Oberdorfer, Bernd. 1983. »Lutherische Unterscheidungen neu überdacht.« *V Reformatorische Einsichten zum Verhältnis von Theologie, Politik und Wirtschaft: Perspektiven aus der weltweiten Ökumene*, ur. Anne Burghardt in Simone Sinn, 31–44. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- Raeder, Siegfried. 1983. »Luther als Ausleger und Übersetzer der Heiligen Schrift.« *V Leben und Werk Martin Luthers von 1526–1545* 1–2, ur. H. Junghans, 253–78. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht.
- Pokorný, Petr. 2018. »Sola scriptura. Smysl Lutherovy teze.« *V K výročí Martina Luthera. Reformační teologie po pěti staletích: Studie a texty*, ur. Martin Prudký, 167–81. Praga: ETF UK.
- Prostředník, Ondřej. 2017. »Sola scriptura po 500 letech.« *Testimonia Theologica* 11 (2): 22–35.
- Rogge, Joachim. 1971. *Luther in Worms: Ein Quellenbuch*. Witten: Luther Verlag.
- Spehr, Christopher. 2010. *Luther und das Konzil: Zur Entwicklung eines zentralen Themas in der Reformationszeit*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Wolf, Ernst. 1954. »Zur Frage des Naturrechts bei Thomas von Aquin und bei Luther.« *V Peregrinatio: Studien zur reformatorischen Theologie und zum Kirchenproblem*, ur. Ernst Wolf, 183–213. München: Kaiser Verlag.

Iz slovačine prevedel Aleksander Erniša (citati iz Luthrovih in drugih del so po avtorjevem slovaškem prevodu).